

Deci noi ne având de ce ne apucă, am mersu la Sfinția Sa părintele Mitrofan Mitropolitul și i-am spus toată întâmplarea și scăpătarea sfintei mănăstiri, și Sfinția Sa ne-au învățat să căutăm o moșioară mai mică, să o dăm schimbu pe dobitoace, ca să mai prindem rodu de dobitoace la sfânta mănăstire. Și am spus că avem o funie de moșie ce-i zicu Sărata, însă a treia parte din Murgeni, care au fost dată de moșii lui Matei Logofăt Fărcășanul sfintei mănăstiri, și Sfinția Sa ne-au volnicit ca să o vindem, scriind și carte la dumnealui Matei Logofătul, pohtindu-l ca să ia și să o dea dobitoace pe prețul ei. Deci și noi viind cu cartea Sfinții Sale la dumnealui Matei Logofăt, întâiu am tras moșia pe dupe cum au fost trasă și mai nainte, și făcându-să masă s-au făcut peste tot stânjeni și i-am prețuit cu dumnealui stânjeni po bani: , care fac peste tot taleri . Și pentru acești bani ne-au dat dumnealui 4 iape cu mânzi za taleri 40, i un armăsar, 2 cai jugani za taleri 35; oi mânăzări za taleri , 15 noatini za taleri , o măgăreață za taleri . care facu peste tot taleri . Și mi-au dat dumnealui aceste dobitoace, ce scriu mai sus, toate în mâinile mele, și eu încă i-am dat această moșie ce iaste mai sus zisă să o stăpânească dumnealui și coconii dumnealui, căți Dumnezeu îi va dăruî, în veacu neclintitu.

Sămnam și semnele și trăsurile aceștii moșii dupe cartea a 12 boeri ce ne-au ales încă din viața dumnealui răposatului Radu biv vel Stolnic Fărcășanul: din moșia Dobroslovanului, du peste Tezluu, s-au tras pe muchia dealului pin seliște, din piatra Fărcășanilor până în moșia Fălcoianilor s-au făcut stânjeni 200; și iar pe drumul Caracalului, din hotarul Fălcoianilor până în hotarul Fălcoenilor, stânjeni 268; și iar pe grindu pe muchea dealului, din piatra Fărcășanilor până în hotarul Fălcoenilor, stânjeni 400; și iar pe Drumul cel mare de piatră, din hotarul Fărcășanilor până în hotarul Fălcoenilor, stânjeni 340; și iar pe muchea dealului pe lângă pădure stânjeni 340, și drept peste pădure până în Oltșoru dupe baltă; și iar la trăi s-au tras pin siliște. S-au făcut stânjeni , și iar pe lângă baltă s-au tras și s-au făcut stânjeni etc.

2. Șerban Cantacuzino. În «Genealogia Cantacuzinilor» de Banul Mihai Cantacuzino,

edit. Iorga, 1902, pag. 109 – 110, unde se scrie despre «Fiii Spătarului Drăghici Cantacuzino», se arată că unul dintre acești fii ai Spătarului Drăghici, anume Șerban, «s'a însurat întâiu cu Maria, care era fata Dvornicului Ghenciu Rustii dela Valahia, cu care a născut numai o fată, și a murit mică, pruncă; după care, murind și numita Maria, s'a însurat Șerban al doilea rând cu Andreiana, fata Fălcoianului, cu care n'a născut nici un copil.

«Numitul Șerban, în vremea lui Costandin Brâncoveanu Voevod, a fost Mare Dvornic și om prea strașnic și cu minte. Cât a trăit el, nimenea n'a îndrăznit să puie zavistie între Brâncoveanu și între Cantacuzini, fiindcă și unchiul lui, Constandin Stolnicul și Mihai Spătarul, nu ieșia din cuvintele lui. Iară după ce a murit el, la anul, curând după aceasta, a intrat vrajba între Brâncoveanu și între Cantacuzini....» etc.

3. Despre boerii *Fălcoeni*, vezi Octav George Lecca, Genealogia a 100 de case din Țara-Românească și Moldova, București 1911, seria I, p. 33.

AL. T. DUMITRESCU.

VIII.

Constatări și ipoteze asupra construcției bisericii Tismana.

Pentru restabilirea formelor vechi ale bisericii mănăstirii Tismana avem, ca material documentar, două imagini murale, un desen reprezentând forma bisericii înainte de reparația arhitecților Schlatter, Olein și Beniș ¹⁾ (1855) și forma actuală a bisericii.

Imaginile murale, la noi, până acuma, n'au fost studiate comparativ cu monumentele, spre a ști până la ce punct pot fi crezute. Unele redau cu multă fidelitate forma veche a bisericii (Stavropoleos), altele dau doar lămuriri parțiale (Bolnița de la Cozia) ²⁾, iar unele nu au de loc aface cu monumentul reprezentat (Plumbuita). Când nu s'a mai păstrat nimic din formele vechi ale monumentului, spre a putea fi verificată esactitatea picturii, aceasta trebeu cu multă prudență pusă la contribuție.

La Tismana, diversele reparațiuni au di-

¹⁾ Ștefulescu. Mănăstirea Tismana (ed. II), pag. 72, 82, 182

²⁾ După care însă se poate face o perfectă restaurare.

strus elementele decorative primitive, așa că, la prima vedere, ar părea că n'a mai rămas nimic din lăcașul lui Nicodim. Însă dacă decorațiunea a dispărut, a rămas ceea ce formează stilul unei clădiri, construcția.

Construcția rămasă verifică perfect de bine epoca de clădire, așa că am puteau-o cunoaște cu o mică aproximație fără chiar să știm aceasta din istorie. Pentru lămurirea acestor forme este nevoie de o sumară expunere a arhitecturii sârbești, reprezentată de Nicodim la noi.

acesta au obținut și în fațadă o micșorare a reliefului bolței care acoperă brațele orizontale ale crucii pe care se proiectează bolta sferică a absidelor și care se termină în baza patrată a cupolei. Acest plan nou prezentând inconveniente din cauza năvilor laterale, cari erau, acuma, prea mici, acestea au fost suprimate cu totul, ajungând ast-fel la trefla simplă. În fațadă însă continuă câtă-va vreme să reamintească bolțile brațelor crucii prin arcuri scoase în grosimea arcurilor dublouri, pe distanța rămasă între linia lor exterioară

Biserica mănăstirii Tismana.

În Serbia s'a generalizat cu vremea planul cu trei abside. Absidele însă s'au alipit planului tipic bizantin cu trei nave. Tipul rezultat din această combinație presintă inconvenientul că dă, perpendicular pe axa principală, în fațadă, un front prea mare. Sârbii au observat că această neplăcere estetică le vine de la brațele prea dezvoltate ale crucii și le-au redus cât mai mult posibil. Atunci, în locul patratului ce cădea în unghiurile exterioare ale crucii (bas-cotés), au obținut dreptunghiuri foarte prelungite. Cu chipul

și linia de retragere a bazei cupolei (Kreusavat, 1380). Acelaș sistem îl avem și la m-reă Tismana (vezi fig.), unde se păstrează încă acest arc de cerc, coronat de un fronton. Această particularitate nu o găsim mai târziu. Se păstrează însă, ca o reminiscență inconștientă, obiceiul de a incadra învelitoarea absidelor într'un arc, *care cade mai sus de cât arcul dublou și care nu mai are rostul, ca la bisericile vechi, de a termina bolta brațelor absidei.* (Obiceiul care se păstrează și pe vremea lui Brâncoveanu).

Deci forma aceasta este caracteristică sfârșitului secolului XIV și primilor ani ai secolului XV.

Proporțiunea joasă a cupolelor și așezarea lor pe o bază înaltă nu fac decât să confirme această epocă.

Așa dar, la o viitoare restaurare, n'ar fi de făcut de cât o minuțioasă cercetare a elementelor decorative. Multe din ele trebuie să fi lăsat urme sub tencuială.

Un punct în discuție ar fi galeria care înconjura naosul și se termina la sânuri. Fost-a ea în forma primitivă a bisericii sau a fost adăogată mai târziu?

Arhitectul Schlatter raportează Ministerului Cultelor la 1855 că porticul a fost desființat, ca nefăcând parte din forma primitivă a bisericii. Poate că avea dreptate, însă ce vechime avea acel adaos? Imaginile murale îl menționează; însă acestea puteau fi făcute mai târziu. Pictorul primei imagini nu era contemporan cu personagiile reprezentate, căci Radu Negru și fiul său Mircea Vodă sunt arătați ca persoane de aceeași vârstă și cu același tip. Deci pictura nu poate face dovadă că porticul acesta ar fi dela ctitorii de fundație. Acelaș portic însă se găsește și pe imaginea care este însoțită de personajii dela 1564, tratate mai realistice de cât primele. (Nedelcu Bălăceanu). Scopul practic al acestui portic este să mărească naosul bisericii fără a se depărta prea mult de coră. Pare că la noi s'a simțit mai întâiu această nevoie și mai ales în această epocă de renaștere religioasă. La bisericile anterioare sârbești și chjar la ale noastre (Ravanitza, Studenița, Cozia, Snagovul), naosul nu depășia lățimea corei, iar când se simția nevoie de mai mult spațiu se clădia un pronaos în prelungirea naosului. La Tismana și la Bălteni, care are urme de biserică veche (finele sec. XIV), găsim acest nou sistem. Nu avem toate bisericile intermediare, ca să putem urmări mai de aproape evoluția acestei forme, însă la biserica episcopală dela Curtea de Argeș găsim forma perfect evoluată, adică zidurile exterioare ale galeriei formează silueta bisericii, iar naosul este reamintit prin cele douăsprezece coloane cari susțin cupola din față. Chjar ușa dintre naos și coră este simulată printr'un chjenar de piatră prins între coloanele din mijloc. Dacă la 1517, data clădirii bisericii episcopale dela Argeș, evoluția era aproape completată, am putea presu-

pune că porticul dela Tismana este anterior acestei date¹⁾. Poate că s'a făcut imediat după moartea lui Nicodim²⁾, căci mormântul acestuia se afla în partea din dreapta a porticului. Numai așa se și explică cum este redată în ambele reprezentări pictate cu aceeaș formă. Așa că acel portic, prin vechimea lui și mai ales prin faptul că era un reper al evoluției arhitecturii noastre bisericești, ar fi trebuit respectat³⁾.

SP. GEGĂNEANU.

IX.

Portretele ctitoricești dela Sf. Nicolae Domnesc din Iași

E cunoscută trista soartă a bisericii Sf. Nicolae Domnesc din Iași. Rezidită din temelie în deceniul trecut, ea a dispărut fără să se fi făcut, după cum s'ar fi cuvenit, vre-o lucrare mai detaliată asupra ei ori măcar să se fi publicat documente necesare — planșe, desemnuri, fotografii etc. — pentru studiul ei.

În afară de relațiunea pâr. Melchisedec, zelosul cercetător al monumentelor noastre străbune (Notițe istorice, București 1885, p. 250 sq.), de succinta descriere a d-lui N. Găbrilescu, arhitectul-ajutor al restauratorului Lecomte (Convorbiri Literare, XX, 968 sq.) și de notele istorice publicate de subsemnatul în scrierea tipărită cu prilejul sfîntirii bisericii (Câteva cuvinte asupra bisericilor Sf. Nicolae Domnesc și Trei Erarhi din Iași, București 1904), nu mai e nimic osebit unde să se îndrepteze cercetările celor ce ar dori să studieze azi acest străvechiu monument dispărut.

Așa stând lucrurile, nădăjduim că facem un bun serviciu unor astfel de cercetători, dându-le aci, în reproducere, portretele murale ale vechilor ctitori ai Sf. Nicolae-Domnesc din Iași, poate și ca îndemn pentru alții, cari se găsesc în măsură a publica documente mai prețioase — planuri și fotografii — în legătură cu acest monument.

¹⁾ Vezi asupra acestei chestiuni: Sp. Popescu, Considerațiuni asupra bisericii Bălteni, în Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie, anul 1908.

²⁾ 1406 (după Hasdeu 1410).

³⁾ Poate că Schlatter n'a distrus și temeliele, așa că, făcându-se săpături, s'ar putea afla dacă a fost adăogată sau nu.